

Anna Antczak

Regionalizmy w Hiszpanii na przykładzie Aragonii, Walencji, Andaluzji i Wysp Kanaryjskich

Kwestia prawa narodów do samostanowienia stanowi punkt wyjścia rozważań o współczesnych problemach narodowościowych, choć stworzona była dla narodów wyzwających się spod władz kolonialnych. Obecnie narody/narodowości, nadinterpretując to prawo, dążą do uzyskania niepodległości, generując w ten sposób ruchy nacjonalistyczne czy separatystyczne. W odniesieniu do Hiszpanii, gdzie (poza Krajem Basków, w którym nacjonalizm przybrał także radykalną formę – działalność ETA) problemy narodowościowe nie przerodziły się w tendencje separatystyczne, należy raczej mówić o kwestii dążenia poszczególnych regionów (narodowości/narodów) do autonomii. Poza trzema krainami historycznymi¹, w których tendencje nacjonalistyczne są silne, uzasadnione historycznie, w innych wspólnotach autonomicznych Hiszpanii należy raczej mówić o regionalizmach. W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną zatem cechy charakterystyczne regionalizmu w Aragonii, Andaluzji, Walencji i na Wyspach Kanaryjskich, z uwypukleniem elementów najbardziej reprezentatywnych dla każdego regionu (pozostałe wspólnoty autonomiczne w Hiszpanii, pomimo występowania pewnych odrębności, nie posiadają poczucia odrębnej tożsamości ani nie wykazują dążenia do większej autonomii nawet w takim

stopniu, aby móc je nazwać regionalizmem). Ukazane zostaną przyczyny powstawania ruchów narodowościowych – w przypadku Andaluzji i Wysp Kanaryjskich są to głównie odmienności społeczno-kulturowe, zaś w Aragonii i Walencji, regionach zaawansowanych gospodarczo, „nacjonalizm” opiera się prawie wyłącznie na przesłankach polityczno-ekonomicznych, które pojawiły się w latach osiemdziesiątych XX w. Tendencje nacjonalistyczne na Wyspach Kanaryjskich są bardzo mało widoczne, a „odmienność” spowodowana jest również położeniem geograficznym (wyspy) i oddaleniem od „centrum”.

Regionalizm w Aragonii

Aragonia jest regionem Hiszpanii położonym w jej północno-wschodniej części, który składa się z trzech prowincji: Zaragoza, Huesca i Teruel. W VIII w. południowa część Aragonii należała do Arabów, a północna do Marchii Hiszpańskiej Karola Wielkiego. W X w. hrabstwo Aragonii uniezależniło się i weszło w skład Królestwa Nawarry. W 1035 r. powstało odrębne Królestwo Aragonii, którego władcy wyparli Maurów, w 1137 r. przyłączyli hrabstwo Barcelony, w XIII–XV w. podbili wyspy Baleary, wybrzeża Walencji,

Sycylię, Sycylię i Neapol. Zdobyte te zapewniły Aragonii panowanie nad zachodnią częścią Morza Śródziemnego. Wykształciły się w tym regionie stosunki feudalne typu francuskiego. W 1479 r. nastąpiło zjednoczenie Aragonii z Kastylią (poprzez małżeństwo Ferdynanda z Izabelą, dziedziczką Kastylii) w Królestwo Hiszpanii, choć ostateczne zespolenie nastąpiło dopiero za rządów Filipa V Burbona².

Przypadek Aragonii jest zdecydowanie odmienny od ruchów nacjonalistycznych w trzech tzw. krainach historycznych. Tendencje odśrodkowe w Aragonii opierają się wyłącznie na przesłankach politycznych. Jedyny typ „nacionalizmu”, który występował w historii na tych ziemiach, to różne warianty „espaniolizmu”, a „nacionalizm” aragoński ograniczał się do wystąpień niewielkich kręgów reprezentujących konkretne interesy poszczególnych grup społecznych, głównie intelektualistów z okęgów miejskich.

Należy jednak podkreślić, iż Wspólnota Autonomiczna Aragonii była przez długi czas (do 1993 r., kiedy władzę przejęła PSOE³) rządzona przez PA⁴, która określa się jako nacjonalistyczna, w koalicji z PP⁵. Aktualna koniunktura polityczna sprawia, że pożyteczne i ze wszech miar korzystne stało się adaptowanie doktryny nacjonalistycznej. Politycy aragońscy zaczęli więc wymyślać dla własnych potrzeb historyczne i polityczne podłoże dla rzekomej tradycji nacjonalistycznej w Aragonii na wzór krain historycznych⁶. Miało to stanowić instrument ingerencji politycznej w celu osiągnięcia korzyści gospodarczych.

Rzeczywistość socjologiczna i kulturowa jest jednak taka, że politycy oferujący w swych programach idee nacjonalistyczne, wcale nie czują się aragońskimi nacjonalistami, co więcej – ok. 27%⁷ oddających swoje głosy na te partie wcale nie identyfikuje się z tymi przekonaniami, widzi w tej tendencji jedynie możliwość poprawy swojej sytuacji, głównie w aspekcie materialnym. Stoi

więc za tym nie ideologia, a pragmatyzm, natomiast ideologia traktowana jest instrumentalnie, a to, co powstaje, politolodzy zaczynają nazywać „nacionalizmem strategicznym” – koncept stworzony w sferze teoretycznej, mający na celu wyjście naprzeciw oczekiwaniom społecznym.

Konserwatywny „aragonizm” polityczny utworzony przez grupy młodzieży i elity polityczne podporządkowany został interesom ekonomicznym burżuazji z okęgów Zaragozy, który rozpoczął swą działalność w drugiej dekadzie XX w. Integrując się niejako automatycznie ze strukturami reżimu Primo de Rivery, w czasach II Republiki odgrywał rolę ruchu regionalistycznego i popierającego autonomię. Dało to podstawy do utworzenia w 1977 r. PAR⁸. W ten sposób powstał wspomniany wcześniej nacionalizm instrumentalny – strategiczny. Utworzony w celu propagowania konkretnych interesów ekonomicznych, z czego, na usankcjonowanych publicznie zasadach, mogłyby czerpać korzyści jednostki należące do elit społecznych głównie w obszarach bankowości i środków komunikacji. Za tego typu analizą nacionalizmu aragońskiego przemawia podejście historyczne, z którego wyraźnie wynika, że aż do wojny domowej zdarzały się wystąpienia nacjonalistyczne zarówno w wersji konserwatywnej, jak i postępowej i federacyjnej, ludowej i republikańskiej, ale żadne nie podjęły konkretnych działań na polu politycznym. W latach 1919–1936 polityka proaragońska tworzona była przez elity ekonomiczne, społeczne i kulturalne, które starały się wzorować na ruchach, jakie miały miejsce w Katalonii. Ale już na początku lat osiemdziesiątych widoczne były konkretne deklaracje polityczne, będące podstawą dążeń autonomicznych Aragonii, które jednak zawierały wiele dwuznaczności i nie określały jasnych reguł, którymi miały zamierzać się posługiwać. Podobna sytuacja miała miejsce także w Walencji.

Istniało wiele elementów wspólnych łączących „nacionalizmy ekonomiczne” w poszczególnych regionach (szczególnie środkowej Hiszpanii). Można wyróżnić ich trzy główne cechy:

- konserwatywne elity polityczne i ekonomiczne wykorzystujące ideologię regionalistyczną czy nacionalistyczną dla osiągnięcia swoich priorytetowych interesów;
- regionalizm polityczny, któremu towarzyszy „wróg zewnętrzny”, a może nim być (w zależności od okoliczności) miasto (w sensie przemysłu i industrializacji będącej w opozycji do tradycjonalistycznej wsi), przemysł, państwo, konkretna partia polityczna, inna wspólnota autonomiczna (jak Katalonia w przypadku „nacionalizmu” aragońskiego);
- poszukiwanie w historii uzasadnienia dla istnienia ruchów narodowościowych⁹.

Politycy oferujący „nacionalizm strategiczny” bardzo dobrze potrafią wykorzystać luki systemu prawnego Hiszpanii do prowadzenia własnej gry politycznej mającej na celu osiągnięcie większej autonomii w zakresie, który leży w ich polu zainteresowań, czyli szeroko pojętej gospodarki i systemu podatkowego. Kształt, jaki przybrał obecny nacionalizm aragoński stał się interesującym polem badań dla politologów, którzy stosują do niego teorię ekonomiczną funkcjonowania rynku, a szczególnie w odniesieniu do procesu decyzyjnego i mechanizmu kierującego wyborami, gdzie widoczne są, jak na rynku: podaż i popyt oraz korzyści i straty. Można dojść do wniosku, że w Aragonii dane partie polityczne, aby osiągnąć swój cel końcowy, oferują swoim wyborcom konkretny „produkt”, którym jest właśnie nacionalizm¹⁰ i wydaje się, że tylko w ten sposób można definiować niejako sztucznie powstały strategiczny nacionalizm aragoński. Stał się on instrumentem politycznej ingerencji i w pewnym stopniu manipulacji społeczeństwem będącym w okresie transformacji.

W okresie między latami sześćdziesiątymi a osiemdziesiątymi XX w. rozwinęła się

bogata historiografia rzekomych regionalizmów historycznych wielu prowincji, w tym Aragonii, na podstawie wymaginowanych nostalgicznym mitów i tradycji. Stanowiły one bazę dla ideologii nacionalistycznej PA, która w zaproponowanej reformie statutu autonomicznego Aragonii sugerowała zamieszczenie wzmianki o „historycznych prawach” Aragończyków (art. 1). PAR w swych postulatach odwoływał się także do stwierdzeń na temat istnienia odrębnego narodu aragońskiego, który poczynawszy od XI w. stale się rozwijał i obecnie osiągnął społeczną dojrzałość i charakteryzuje się dużym poziomem organizacyjnym, również w aspekcie politycznym. PAR nawiązuje także do rzekomych wolności i specyficznych praw, jakie posiadali niegdyś Aragończycy oraz do elementów, które miałyby wyróżniać tę społeczność spośród innych zamieszkujących Półwysep Iberyjski, z powodu przesłanek historycznych. Jest to wszystko tym bardziej interesujące, że przez wiele lat Aragończycy uczestniczyli aktywnie w tworzeniu liberalnego państwa hiszpańskiego o ustroju parlamentarnym. Oznacza to, iż budowana starannie nacionalistyczna historiografia w całości zaprzeczała wszelkim faktom. Symbolicznym dowodem na wyłącznie utylitarną retorykę nacionalistyczną może być to, że członkowie PA dwukrotnie mianowali osoby o pochodzeniu asturiańskim przewodniczącymi partii.

Należałoby zastanowić się nad czynnikami, które spowodowały uczynienie z nacionalizmu narzędzia gry politycznej, co zdobyło taką popularność. Wydaje się, że korzeni należy poszukiwać w końcu XIX w., gdy rozpoczęły się przemiany polityczne, ale przede wszystkim ekonomiczne. Wiązało się to z załamaniem równowagi na rynku wewnętrznym Hiszpanii, która zależna była do tej pory od dobrze funkcjonującego systemu podziału specjalizacji poszczególnych regionów i podziału pracy. Zbiegło się to w czasie

z utratą przez Hiszpanię imperium kolonialnego w Ameryce. Dla gospodarki aragońskiej, opierającej się głównie na rolnictwie i w dużym stopniu zależnej od sąsiedniej Katalonii, kryzys systemu agrarnego przyniósł duże straty sektorowi rolniczemu Aragonii. Spowodował także znaczne migracje ludności – zarówno ze wsi do miast, jak i do innych regionów. Wtedy właśnie w świadomości społecznej, szczególnie ludności wiejskiej, narodziła się wrogość do Katalonii. Zostało to wykorzystane przez regionalną burżuazję (głównie z okręgu Zaragozy), która od drugiej dekady XX w. zaczęła traktować regionalizm polityczny jako kartę przetargową do zdobycia społecznego poparcia, aby później móc dojść do władzy i propagować własne interesy ekonomiczne. Działała ona początkowo na wzór katalońskiej Lliga Catalana, powołując do życia w 1917 r. Aragońską Unię Regionalistyczną (Unión Regionalista Aragonesa – URA), która została ostatecznie przemianowana na Jedność Aragońską (Chunta Aragonesista – CHA), ale nie zdołała ona nigdy skonstruować własnych postulatów politycznych, pomimo że jej członkami były elity polityczne, ekonomiczne i kulturalne. Ciekawy może być fakt, że ani opcje konserwatywne, ani republikańskie nacjonalizmu aragońskiego nie włączały ideologii agrarnej do swych dyskursów. Obecnie zwiększające się poparcie w wyborach do Parlamentu dla partii nacjonalistycznych promujących interesy regionu (obecnie rozbite na dwa ugrupowania PAR i CHA: w sumie kilkanaście mandatów) świadczy o wzrastającej świadomości odrębnej tożsamości narodowej¹¹.

Należałoby na koniec rozważyć, jaka przyszłość może czekać politykę pronacjonalistyczną we wspólnocie aragońskiej, w której większość ankietowanych obywateli odpowiada twierdząc na pytanie, czy w równym stopniu czują się Aragończykami co Hiszpanami¹². Sugeruje to, iż „strategiczny nacjonalizm” trafił tu na podatny grunt i może się z dużym powodzeniem dalej rozwijać.

Regionalizm w Walencji

Walencja to region we wschodniej Hiszpanii, który składa się z trzech prowincji: Alicante, Valencia i Castellón de la Plana, ze stolicą w Walencji. W V–VIII w. Walencja znajdowała się pod panowaniem Wizygotów i przeżywała rozwój gospodarczy. W okresie panowania Arabów w latach 1021–1092 stanowiła samodzielny emirat. Parokrotnie zdobywana była przez chrześcijan, m.in. przez Cyda w 1094 r. Po ostatecznym zdobyciu przez Jaume I Aragońskiego (Zdobycę) w 1238 r. Walencja otrzymała przywileje i status samodzielnego królestwa, a od 1319 r. pozostawała w unii personalnej z Aragonią do końca XVII w., utrzymując pewną samodzielność polityczną. W XIX w. Walencja była jednym z głównych ośrodków ruchu robotniczego, a w czasie wojny domowej – siedzibą rządu republikańskiego¹³.

Ogólnie rzecz ujmując, podłoże i sposób rozwoju tendencji narodowościowych w Walencji były podobne do katalońskich. Brak im było jedynie tak silnych historyczno-kulturowych impulsów. Z tego powodu (choć sprawa jest o wiele bardziej złożona) tendencje narodowościowe bardzo wolno przeobrażały się w nacjonalizm polityczny. Początek ruchów o charakterze nacjonalistycznym stanowiły wojny karlistowskie i ustanowiony po ich zakończeniu reżim. Powodów było jednak więcej: konserwatywna burżuazja identyfikująca się z systemem władzy stworzonym po 1874 r., sprzeczność interesów populacji wiejskich i miejskich, tarcia pomiędzy republikanami i monarchistami.

Za symboliczną datę początku nacjonalizmu walencjańskiego uznaje się 31 lipca 1878 r., kiedy miała miejsce swoista instytucjonalizacja Odrodzenia Kraju Walencji poprzez utworzenie organizacji Lo Rat Penat definiowanej jako „stowarzyszenie miłośników chwały Walencji i jej dawnych władców”¹⁴.

Walencja jednak, w przeciwieństwie do krain historycznych, nie posiadała bogatej spuścizny literackiej, do której mogłaby się odwoływać, tworząc mity i sentymenty narodowościowe. Był to czynnik, który utrudniał budowanie i szerzenie świadomości narodowej wśród społeczności regionu. Dopiero w XIX w. zaczęły powstawać liczne dzieła, szczególnie poezja, nawiązujące do tradycji, kultury i aktualnej sytuacji Walencji.

W Walencji na przełomie wieku XIX i XX ścierały się dwa przeciwstawne ruchy – prowincjonalizm, który przerodził się w dość silną doktrynę polityczną oraz konserwatyzm negujący wszelkie tendencje separatystyczne, nazywany „dobrze rozumianym regionalizmem”¹⁵. Nurt nacjonalistyczny optował za decentralizacją administracyjną, która jednak nie miała oznaczać zmiany podstaw funkcjonowania państwa. Chodziło o utworzenie możliwości realizacji ambicji autonomicznych regionu w jedności państwa hiszpańskiego, które oparte by było na harmonijnym współistnieniu różnorodności. Przedstawiciele tej opcji propagowali również rozwój kultury i języka walencjańskiego i byli przeciwni hegemonii politycznej w państwie hiszpańskim.

W 1892 r. w Zaragozie miało miejsce podpisanie aktu przymierza pomiędzy republikanami o przekonaniach federalistycznych z Aragonii, Katalonii i Walencji oraz Balearów pod hasłem: „unifikacja narodowa dzieckiem przymusu, a nie przekonania”. Coraz bardziej widoczne były ścierające się tendencje konserwatywne akcentujące potrzebę odrodzenia społeczno-kulturowego z antyklerykalnymi.

Początek XX w. przyniósł nowy wymiar politycznym ruchom nacjonalistycznym Walencji, gdy konserwatyści dokonali wyraźnego rozróżnienia pomiędzy państwem i narodem oraz zdefiniowali Hiszpanię jako państwo narodów oraz zamierzali wskrzеси walencjanizm.

Okresowi transformacji ustrojowej Hiszpanii po śmierci gen. Franco i budowie sys-

temu demokratycznego towarzyszył proces tworzenia się od nowa sceny politycznej. Dla Walencji lata 1975–1982 stanowiły również czas, który przyniósł zmiany w nacjonalizmie walencjańskim¹⁶. Istniały dwa główne ścierające się nurty mające odmienną wizję tego, jak powinna wyglądać przyszłość Walencji. Odzwierciedlało to zasadniczo stary podział na konserwatywnych regionalistów, którą to linię kontynuowała AP¹⁷ i UCD¹⁸ oraz postępowych nacjonalistów reprezentowanych przez PSPV¹⁹ i inne małe partie nacjonalistyczne, które ostatecznie stworzyły sojusz regionalny z PSOE.

Należy jednak zaznaczyć, że Walencja, podobnie jak inne regiony, dotknięta była szeregiem różnych problemów związanych z transformacją ustrojową, ekonomiczno-społeczną, modernizacją i reformą agrarną. Wtedy właśnie silnie zaakcentowały się różnice w podejściu do przyszłego statusu regionu – regionalizm kontra tendencje odśrodkowe.

Współczesny nacjonalizm walencjański wywodzi się bezpośrednio z okresu transformacji ekonomiczno-społecznej lat sześćdziesiątych XX w. i procesu modernizacji. Zbiegło się to w czasie z ruchami antyfrankistowskimi środowisk akademickich i grup intelektualistów. Walencjanizm nowej epoki nie definiował jednak mieszkańców regionu jako narodu odrębnego od Katalonii, pomimo istnienia pewnych różnic kulturowych i językowych. Nieobecność wyraźnej identyfikacji i poczucia tożsamości narodowej oraz brak konkretnych działań na tle politycznym spowodował, że nacjonalizm walencjański pozostał bardzo słaby politycznie i nigdy nie zyskał szerokiego poparcia społecznego.

Analiza ewolucji głównych ugrupowań politycznych o charakterze narodowościowym pozwala postawić hipotezę, że partiom takim jak PSPV czy UDPV (Unió Democràtica del País Valencià – Unia Demokratyczna Walencji), które przyczyniły się w sposób znaczący do kształtowania się

elit politycznych Walencji okresu transformacji i rządu socjalistycznego, nie udało się stworzyć wystarczająco silnego ugrupowania politycznego, aby liczyć się na przyszłej scenie politycznej. Po niekorzystnych rezultatach w wyborach do Kongresu w 1977 r. partie te musiały szukać koalicji z większymi ugrupowaniami (PSOE, UCD). Generalnie w Walencji do 1993 r. na największe poparcie w wyborach do Kongresu Deputowanych mogła liczyć PSOE i już na nieco mniejsze AP/PP, po 1993 r. sytuacja się odwróciła.

Podsumowując, można stwierdzić, iż na początku transformacji ustrojowej regionalizm walencjański, związany z partią UCD, cieszył się zdecydowanie większym poparciem niż tendencje nacjonalistyczne. Ugrupowanie to miało na celu działanie powstrzymujące rozszerzanie się idei nacjonalizmu związanego z lewicą. Unia Walencji (Union Valenciana), dla której poparcie wyraża głównie sektor ekonomiczny (przedsiębiorcy, biznesmeni), szukała, szczególnie na początku swej działalności, koalicji z o wiele silniejszą AP²⁰. Generalnie ugrupowania o charakterze regionalistycznym tak silnie skoncentrowały się na propagowaniu polityki antykatalońskiej, że zantagonizowało to je ze środowiskami akademickimi i intelektualistami. Takie nastawienie zaowocowało również postawą opozycyjną w stosunku do wszelkich inicjatyw modernizacyjnych i normalizujących życie społeczeństwa walencjańskiego. Wszystko to wpłynęło na zmniejszenie się poparcia dla UV²¹.

Okres transformacji był dla Walencji trudny i pełen konfliktów oraz napięć społecznych związanych z dwoma ścierającymi się nurtami – lewicowym, prokatalońskim i nacjonalistycznym i prawicowym, konserwatywnym antykatalońskim – co odzwierciedlał proces tworzenia się lokalnej sceny politycznej. Uniemożliwiło to stworzenie silnego i zjednoczonego narodu walencjańskiego. Burżuazja regionu Walencji, z której wywodzą się elity polityczne, jest grupą pasywną

i pozbawioną aspiracji związanych ze sprawnym kierowaniem społeczeństwem, zainteresowana raczej własnymi profitami ekonomicznymi. Dlatego intelektualisci stworzyli nowy walencjanizm stojący w opozycji do form tradycyjnych. Jednak również te idee nie zyskały szerokiego poparcia, miały szansę przetrwania jedynie w koalicji z PSOE.

Konsensus osiągnięty między głównymi partiami Walencji (PSPV-PSOE i UCD) umożliwił przyjęcie w 1982 r. Statutu Autonomicznego Walencji. Dało to nadzieję, że partie prawicy i lewicy będą w stanie współpracować w najważniejszych kwestiach dotyczących przyszłości regionu w zakresie jej autonomii. UCD i PSOE zdołały dojść do porozumienia w najważniejszym momencie, gdy ważyły się losy zasięgu autonomii. Inaczej już sprawa wyglądała, jeśli chodzi o procedury wykonawcze²². Z tego powodu w Walencji przeważały formy rządów technokratycznych, a impulsy do większej autonomizacji były relatywnie słabe.

Regionalizm w Andaluzji

Andaluzja jest regionem usytuowanym w południowej Hiszpanii, który składa się z ośmiu prowincji: Almería, Granada, Jaén, Córdoba, Málaga, Sevilla, Cádiz i Huelva, ze stolicą w Seville. Andaluzja w starożytności została opanowana przez Fenicjan, a następnie stanowiła rzymską prowincję Betyka. W latach 411–429 została podbita przez Wandalów, później przez Wizygotów. W 711 r. została zdobyta przez Arabów, a Kordoba (jako stolica kalifatu) stanowiła ważny ośrodek kultury i nauki arabskiej. W XIII w. Andaluzja została wyzwolona spod panowania Arabów i włączona do Królestwa Kastylii, z wyłączeniem Granady, która pozostawała pod panowaniem arabskim i zdobyta została przez Kastylię dopiero w 1492 r.²³

Wydaje się, że obecnie nacjonalizm andaluzyjski politycznie jest znacznie ograni-

czony, a jego baza społeczna jest niewielka. Zauważalne są też w tym regionie tendencje dokładnie odwrotne – centralistyczne, promujące większą integrację z Hiszpanią, czyli z władzą centralną, co popiera PSOE. Osłabienie Partii Andaluzyskiej i brak konsolidacji nacjonalistycznie ukierunkowanej lewicy powoduje, iż ruch ten nie rozwija się zbyt prężnie. Sytuacja ta jest bezpośrednio związana z andaluzyjską historiografią nacjonalistyczną, która ograniczona była do minimum. Przez długi czas nie powstawały żadne prace naukowe czy nawet popularno-naukowe na ten temat, co świadczy o braku zainteresowania tą kwestią i zapotrzebowania społecznego na prace tego typu. Spowodowane jest to długotrwałą nieobecnością na tych terenach działań o charakterze nacjonalistycznym, które pojawiły się nie wcześniej niż po 1876 r. Dopiero wtedy ujawniła się potrzeba stworzenia andaluzyjskiej historiografii w celu ukazania korzeni i historii ruchów narodowościowych. Obecnie są one utożsamiane z działalnością Partido Andalucista.

Wspomniany brak szerokiej bazy społecznej dla idei nacjonalistycznych był wynikiem sytuacji gospodarczej w Andaluzji i kwestii systemu społecznego o podwalinach feudalnych. Burżuazja „agrarna”, czyli potężni właściciele ziemscy, była nastawiona procentralistycznie, gdyż system ten zapewniał jej ochronę przywilejów. W Andaluzji nie było burżuazji postępowej, klasy średniej ani wykwalifikowanych robotników, którzy byliby świadomi konieczności promowania swoich interesów z korzyścią dla całego społeczeństwa. Istniała jedynie niewielka grupa intelektualistów, zbyt jednak słaba i pozbawiona chęci do podejmowania jakichkolwiek inicjatyw społecznych. Wszystko to spowodowało swoistą alienację regionu i przestój gospodarczy. Niezaprzeczalnie Andaluzja i jej mieszkańcy posiadają wiele wyróżniających cech, w tym specyficzne symbole, rytuały i tradycje, które stworzyły odrębną

kulturę. Jednak brakuje poczucia wspólnoty interesów, które można określić mianem „andaluzyjskie”, co wynika z wyżej opisanych historycznych uwarunkowań społecznych. Trudną kwestią jest również zdefiniowanie tożsamości narodowej Andaluzyjczyków, nadanie jej jakichś ram, by ludzie mogli się z nią identyfikować i na jej podstawie kształtować świadomość narodową.

Ciekawe jest to, że Andaluzja, pomimo poczucia odrębności etnicznej i kulturowej, nie zdołała wykształcić żadnego znaczącego ruchu nacjonalistycznego poza deklaracją mieszkańców, że jest społecznością odmienną od hiszpańskiej. Znikome formy historycznego nacjonalizmu andaluzyjskiego tworzone przez intelektualistów z miejskiej klasy średniej ograniczały się głównie do sfery ideologicznej. Przez długi czas nacjonalizm andaluzyjski miał problemy z procesem socjalizacji tych idei.

Głównymi przyczynami pojawienia się ruchów narodowościowych w Andaluzji były przemiany społeczne, które dokonywały się na terenie Hiszpanii, brak jednolitej klasy burżuazji oraz tendencje konserwatywne i centralistyczne elit rządzących. Kolejnym powodem była gospodarka i nierównomierny rozwój kapitalizmu, co generowało powstawanie rynków narodowych, lokalnych, wąsko wyspecjalizowanych (oznaczało to peryferyczność z jednoczesnym podporządkowaniem władzy centrum), a także okręgów relatywnie słabo rozwiniętych albo nawet zacofanych gospodarczo, co również przyczyniało się do rozwoju nastrojów o zabarwieniu nacjonalistycznym.

Konstytucja z 1876 r., propagująca centralistyczny model państwa, spowodowała pojawienie się coraz silniejszej świadomości narodowej i chęci obrony własnej odrębnej tożsamości. Intelektualiści andaluzyjscy zjednoczyli się i zwrócili ku ideom regionalistycznym. Ruchy nacjonalistyczne upatrywały w kryzysie społeczno-gospodarczym państwa możliwość osiągnięcia własnych

celów poprzez demonstrowanie słabości aparatu władzy wobec istniejących problemów i konieczności wprowadzenia zmian, które dałyby regionom możliwość podejmowania własnych decyzji. Był to tak zwany nacjonalizm odnowicielski, mający na celu regenerację Hiszpanii, poczynając od regionów²⁴. Nacjonalizm andaluzyjski w tym czasie wzorował się na ruchach, które miały miejsce w Katalonii i pozostałych krainach historycznych oraz czerpał z nich inspiracje.

Dziewiętnastowieczny regionalizm andaluzyjski, wyrażający się poprzez manifestacje polityczne przeciw siłom centralistycznym dał początek nowej erze nacjonalizmu andaluzyjskiego. Jednak brak odrębnego języka i własnych instytucji (jak miało to miejsce w Katalonii, Kraju Basków czy Galicji) powodował, że tożsamość hiszpańska nie była kwestionowana przez tych, którzy mieszkając w miastach, byli zintegrowani z liberalnym systemem politycznym. W takich okolicznościach ciężko było stymulować szerzenie się świadomości narodowej i tożsamości andaluzyjskiej, ale mimo to działały ruchy kulturalne, które w późniejszym czasie przerodziły się w ugrupowania polityczne broniące autonomii Andaluzji. Gdyby spojrzeć na tę sprawę z zewnętrznego punktu widzenia, okazałoby się, że wielu Hiszpanów i Europejczyków uważa mieszkańców Andaluzji za przynoszących wstyd Europie z powodu częściowo arabskiego pochodzenia zwyczajów i kultury, nazywając ich „Marokańczykami Europy”²⁵.

Kwestia agrarna – niewydolność rolnictwa i nierówny podział własności ziemi – również przyczyniła się do powstawania w Andaluzji nastrojów nacjonalistycznych. Największym problemem Andaluzji był stosunek jej mieszkańców do posiadania ziemi, która zawsze postrzegana była jako wielkie dobro (w Andaluzji posiadanie ziemi miało znacznie większe znaczenie niż w innych częściach Hiszpanii, gdyż przez bardzo długi okres był to region wyłącznie rolniczy,

gdzie przemysł odgrywał marginalną rolę). Rolnicy chcieli posiadać uprawianą przez siebie ziemię, co kłóciło się z interesami latyfundystów. Peryferyczność gospodarki andaluzyjskiej i proces odprzemysłowienia okręgu Malagi spowodowały, że region stał się prawie wyłącznie rolniczy. Wszystko to sprawiło, że mało nowoczesna Andaluzja nie była w stanie pokonać trudności związanych ze zmianą systemu gospodarczego na wolnorynkowy. Ścierały się tam stare relacje społeczne wywodzące się z feudalizmu z nowymi. Do lat sześćdziesiątych XX w. trwała powolna transformacja i modernizacja andaluzyjskiego rolnictwa. Wejście Hiszpanii do UE i tym samym uczestnictwo w rynku międzynarodowym spowodowały konieczność specjalizacji w produkcji dla uczynienia jej konkurencyjną. Andaluzja wyspecjalizowała się w produktach niskoprotworzonych i spożywczych przeznaczonych zarówno na rynek wewnętrzny, jak i na eksport. Oznaczało to potrzebę zmiany dotychczasowego trybu życia i spowodowało niestety duże migracje, gdyż ludność musiała przystosować się do nowej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Generowało to często niezadowolenie, manifestacje i przeradzało się w sympatię dla idei nacjonalistycznych, które zaczęto traktować jako możliwość uzdrowienia sytuacji w regionie (Andaluzja, zamiast historycznie idyllicznej, jawiła się mieszkańcom tragicznie). Niestety Andaluzja nie zdołała wykorzystać okresu przemian społeczno-ekonomicznych do uzdrowienia swojej gospodarki.

Również w Andaluzji nacjonalizm zawierał pierwiastek wyraźnie utylitarny, podobnie jak w Aragonii. Intelktualiści rozpropagowywali idee narodowościowe, traktując je jako instrument do osiągnięcia własnych celów.

Interesujący jest pogląd Andaluzyjczyków na organizację państwa²⁶, z czego wynika, że poparcie dla idei niepodległościowych jest bardzo małe, a tendencje federacyjne

zyskują popularność (ponad 20%). Największym poparciem (ponad 60%), które jednak maleje, cieszy się opcja, która jest realizowana obecnie, czyli państwo wspólnot autonomicznych. Ponad połowa Andaluzyjczyków w równym stopniu utożsamia się z Hiszpanią, jak i z Andaluzją. Nieznacznie zmniejsza się i tak nieliczna grupa identyfikujących się wyłącznie z Andaluzją, co świadczy o spadku nastrojów radykalnie nacjonalistycznych.

Podsumowując, można stwierdzić, iż Andaluzja, pomimo posiadania niezaprzeczalnej odrębności kulturowej i po części etnicznej (wynika to z przesłanek historycznych – przede wszystkim podbój arabski), nie wykształciła silnego politycznie ruchu nacjonalistycznego, głównie z powodu mnogości czynników, które temu nie sprzyjały, zwłaszcza braku odpowiedniej bazy społecznej. Pomimo wszystko w Andaluzji istnieje dość silna świadomość narodowościowa i poczucie tożsamości narodowej (wynikające jednak prawie wyłącznie z odrębności etniczno-kulturowej), które wskazuje na świadome identyfikowanie się z tym, co andaluzyjskie, a nie hiszpańskie, lecz nie powoduje jednocześnie negacji hiszpańskich korzeni i odcinania się od reszty kraju.

Regionalizm na Wyspach Kanaryjskich

Wyspy Kanaryjskie to archipelag wysp hiszpańskich, stanowiący dwie odrębne prowincje Hiszpanii, położony na Oceanie Atlantyckim u północno-zachodnich wybrzeży Afryki. Archipelag obejmuje siedem większych wysp, które stanowią jednocześnie osobne okręgi administracyjne: El Hierro, La Palma, La Gomera, Tenerife, Gran Canaria, Fuerteventura i Lanzarote oraz sześć małych, bezludnych wysepek. Ludność posługuje się specyficznym dialektem niewiele różniącym się od języka kastylijskiego.

Archipelag znany był w starożytności pod nazwą Wyspy Szczęśliwe, ponownie odkryty przez Europejczyków w XIV w. Wyspy stały się w latach 1402–1479 obiektem sporów pomiędzy Hiszpanią i Portugalią, a na mocy traktatu z Alcaçora w 1479 r. zostały przyłączone do Hiszpanii²⁷.

Nacjonalizm kanaryjski ma korzenie w specyficznej historii archipelagu, która charakteryzowała się licznymi podbojami, konkwistami i kolonizacją. Narzucenie przez Kastylię w XV w. nowego systemu społeczno-politycznego i administracyjnego wprowadziło istotne zmiany w życiu mieszkańców Wysp Kanaryjskich. Wykryształowały się czynniki stanowiące o odrębności archipelagu od reszty terytorium Hiszpanii: duża odległość od narodowego centrum decyzyjnego, ciągły strach przed kolejnymi atakami z zewnątrz, strategiczne położenie na szlaku handlowym prowadzącym zarówno do krajów afrykańskich, jak i obu Ameryk (w tamtym czasie jeszcze kolonii hiszpańskich) oraz rozczłonkowanie terytorium wyspiarskiego²⁸. Powyższe elementy ukształtowały specyficzne cechy społeczeństwa kanaryjskiego. Ukształtowały się one po części wcześniej, w XVI, XVII i XVIII w.²⁹, lecz ostatecznego kształtu nabrały w wieku XIX. Duży wpływ miał na to kongres wiedeński i jego postanowienia, które, przynajmniej z punktu widzenia prawa międzynarodowego, uregulowały kwestie agresji na inne państwo. Mieszkańcy archipelagu powoli zaczęli pozbywać się permanentnego do tej pory strachu przed kolejnymi najazdami. Strategiczne położenie wysp na szlaku prowadzącym do Ameryki straciło wiele na ważności z powodu uzyskania przez nią niepodległości. Pozostała nadal kwestia znacznej odległości od rządu centralnego, ale powoli zaczęto realizować politykę „zblizania”, mającą na celu wprowadzenie poczucia tożsamości i jedności z Hiszpanią. Pojawił się za to nowy wymiar strategicznego położenia Wysp Kanaryjskich – usytuowane na szlaku handlowym (transatlantyckim)

z wielkim potencjałem ekonomicznym, jakim stała się Ameryka. Wszystkie powyższe wydarzenia nie spowodowały jednak nagłej zmiany w społeczeństwie kanaryjskim, proces ten był powolny i rozciągnięty w latach, co przyczyniło się do ostatecznego ukształtowania tzw. kanaryjskiego czynnika wyróżniającego³⁰.

Ustawa o Cabildos (Rada Wysp³¹) z roku 1912 wprowadziła na Wyspach Kanaryjskich swoisty reżim wyróżniający ten region spośród innych poprzez utworzenie instytucji *sui generis*, relatywnej wolności w prowadzeniu handlu zagranicznego i odmiennej od reszty Hiszpanii polityki podatkowej. Natomiast ustawa z 22 lipca 1972 r. o systemie ekonomicznym i podatkowym stanowiła niejako dokończenie konfiguracji odmiennych norm administracyjno-prawnych dla Wysp Kanaryjskich. Wszystkie powyższe czynniki połączone z reżimem frankistowskim stworzyły podstawy specyfiki nacjonalizmu kanaryjskiego.

Konstytucja Hiszpanii i przystąpienie do Unii Europejskiej stworzyły nowe ramy prawne dla specyficznej sytuacji gospodarczo-podatkowej Wysp Kanaryjskich³². Hiszpania przez długi czas borykała się z problemem ponownego zaludnienia Wysp Kanaryjskich i starała się wymyślić różne sposoby zachęty: m.in. oferowała ziemie pod uprawę i stosowała mało obciążającą politykę podatkową. Utrzymane zostały typowe instytucje kanaryjskie, w tym najważniejsze Cabildos. Istnieją jednocześnie tendencje mające na celu zbliżenie regionu do centrum, dlatego utworzono dwie prowincje administracyjne: wschodnią, w skład której wchodzi: Gran Canaria, Fuerteventura i Lanzarote oraz zachodnią złożoną z wysp: Tenerife, La Palma, La Gomera i El Hierro. Nadal każda wyspa miała pełną autonomię w kwestiach egzekwowania spraw związanych z funkcjonowaniem własnego terytorium oraz posiadała kompetencje, które przyznał im Statut Autonomiczny w kwe-

stach administracyjnych i prawnych. Statut przyznał Cabildos, jako organom sprawującym władzę wykonawczą, wszelkie kompetencje administracyjne i reprezentacyjne o dwojakim charakterze: przedstawicielstwa poszczególnych wysp i wspólnoty autonomicznej jako całości.

Konstytucja Hiszpanii z 1978 r. wskazuje również na specyfikę ekonomiczno-podatkową Wysp Kanaryjskich, co potwierdza Dyspozycja Dodatkowa nr 3, która mówi, iż wszelkie zmiany w tym systemie wymagają uprzedniej notyfikacji wspólnoty autonomicznej. Co się zaś tyczy Unii Europejskiej, to jej ustawodawstwo sklasyfikowało Wyspy Kanaryjskie jako region ultra peryferyczny³³. Postanowienie to niesie ze sobą wiele odmienności odnośnie do implementacji prawa unijnego, które uwzględnia odmiennosć i specyfikę regionów uznanych za ultra peryferyczne.

Statut Autonomiczny Wysp Kanaryjskich z 1982 r. i jego reforma w 1996 r. stały się bodźcem do procesu autoafirmacji narodowości kanaryjskiej, określania cech wyróżniających i kształtowania się tożsamości narodowej mieszkańców Wysp Kanaryjskich³⁴. Żadna z liczących się partii politycznych regionu nie popierała nigdy polityki mającej na celu osiągnięcie daleko idącej autonomii ani nie przejawiała dążeń separatystycznych³⁵. Polityka Koalicji Kanaryjskiej (Coalición Canaria – CC) w tym zakresie koncentrowała się zawsze na współpracy z rządem centralnym z zachowaniem historycznych „praw” kanaryjskich dotyczących specyficznej polityki ekonomicznej i podatkowej oraz większej swobody w zakresie stosunków zewnętrznych, głównie w sferze handlu. CC nie zajmuje się w ogóle (i nie zamierza zajmować się w przyszłości) kwestiami spornymi związanymi z pojęciami narodu, narodowości, wspólnoty narodowej³⁶ i tego, co one oznaczają i jakie grupy społeczne powinno się nimi określać. CC nie postulowała niepodległości dla regionu,

a dążyła do integracji ze strukturami Unii Europejskiej oraz specjalnego statusu administracyjnego przyznanego przez Hiszpanię na podstawie specyficznych przesłanek historycznych, geopolitycznych oraz społeczno-ekonomicznych.

Ideologia partii CC zbudowana jest wokół dobrze rozumianego przez jej przywódców poczucia kanaryjskiej tożsamości narodowej. Zrozumienie sytuacji, jaką tworzy ultraperyferyczność regionu pozwoliła CC stworzyć bardzo dobry i akceptowany przez społeczeństwo program polityczny. Przedstawiciele partii popierają ideologię wcielania odmienności kanaryjskiej w ramy prawne, które tworzą Konstytucja Hiszpanii i Statut Autonomiczny Wysp Kanaryjskich. Sugerują, aby te odmienności, wraz z uwzględnieniem faktu, iż Wyspy Kanaryjskie są jedynym terytorium zamorskim, jakie posiada Hiszpania, miały odzwierciedlenie w systemie prawnym. CC pragnie dla Wysp Kanaryjskich statusu terytorium istotnego z punktu widzenia strategicznego położenia w stosunku do trzech kontynentów: Europy, Afryki i Ameryki.

Z analizy regionalizmu czy też „nacionalizmu” Aragonii, Walencji, Andaluzji oraz na Wyspach Kanaryjskich wynika, iż mają one inne podłoże niż miało to miejsce w trzech krainach historycznych. Idee nacjonalistyczne są znacznie słabsze, a ich podłoże (oprócz Andaluzji) nie ma charakteru historycznego czy kulturowo-etnicznego. Najważniejszą rolę w przypadku Aragonii i Walencji odgrywają czynniki ekonomiczne i polityczne, które stały się istotne w tamtych regionach od lat osiemdziesiątych XX wieku. W przypadku tych dwóch regionów trudno mówić o tym, że ukształtowała się jakaś tożsamość narodowa odrębna od hiszpańskiej-kastylijskiej. Są to raczej aspiracje do posiadania większych wpływów na proces decyzyjny w państwie przez regiony silne gospodarczo, które znacznie się wzbogaciły w ciągu ostatnich dwudziestu kilku lat. Wspólnoty

te chcą mieć większą samodzielność w kwestiach gospodarczych oraz międzynarodowych, które dotyczą bezpośrednio ich regionu, głównie we współpracy z UE. Aragonia i Walencja pragną również większej niezależności finansowej, co pozwoliłoby na jeszcze szybszy rozwój gospodarki. Uwypuklanie odrębności historyczno-kulturowych, szczególnie w Aragonii, jest działaniem politycznym i nie ma wiele wspólnego z rzeczywistą świadomością społeczną. Walencja, której mieszkańcy posługują się odrębnym dialektem, stara się uzyskać dla niego rangę języka i w taki sposób afirmować swą tożsamość narodową. Jednak ani kulturowo, ani etnicznie, ani nawet ideowo oba te regiony nie posiadają wielu cech wskazujących na ukształtowanie się odrębnej od hiszpańskiej tożsamości narodowej. Regionalizm polega tam na chęci osiągnięcia korzyści polityczno-ekonomicznych, co najbardziej widoczne jest w Aragonii. Nie można tym wspólnotom odmówić pewnej odmienności od pozostałych regionów, ale nie sposób też mówić o w pełni ukształtowanej świadomości aragońskiej czy walenciańskiej tożsamości narodowej. Być może będzie ona ewoluowała i w przyszłości mieszkańcy tych regionów będą się z nią identyfikować.

Inaczej wygląda sytuacja w Andaluzji, która ze względu na długi okres panowania Arabów posiada własną szczególną historię, tradycję, kulturę, a nawet jest odmienna etnicznie od reszty kraju. Nie wykształciły się tam tak silne ruchy nacjonalistyczne, jak w trzech krainach historycznych z powodu słabości gospodarczej oraz szybkiego wcielenia do Kastylii. Niemniej jednak świadomość własnej tożsamości narodowej przetrwała. Zgodnie z analizą badań przeprowadzonych przez Instytut Nauk Politycznych i Społecznych w Barcelonie, Andaluzjczycy nie mają aspiracji do afirmowania jej w sposób polityczny, czyli nie dążą do usamodzielnienia się (idee niepodległościowe nie są popularne w tym

regionie), a jedynie niewielka część społeczeństwa optuje za państwem federalnym. Obecnie połowa społeczeństwa identyfikuje się zarówno z Andaluzją, jak i z Hiszpanią, jednak świadomość odrębności jest na tyle trwała, że obecnie zaczyna przybierać na sile, co jest związane z ogólnoeuropejską tendencją do afirmacji kultur regionalnych. Z tego powodu nieznacznie wzrasta liczba osób identyfikujących się w pierwszej kolejności z Andaluzją. Można zatem stwierdzić, że andaluzyjska tożsamość zakorzeniona jest w świadomości społeczeństwa i ma podłoże głównie kulturowo-etniczne, niepolityczne.

Jeszcze inna sytuacja ma miejsce w przypadku regionów wyspiarskich, jakimi są Baleary i Wyspy Kanaryjskie, gdzie najistotniejszym czynnikiem, na którym opiera się nacjonalizm, jest aspekt geograficzny – peryferyczność i odległość od kontynentalnego centrum. Mniejszą rolę odgrywa on w przypadku Balearów, których odległość od kontynentu nie jest znaczna, a kulturowo i ekonomicznie związane są silnie z Katalonią. Wbrew oczekiwaniom na Balearach nie wykształciła się ideologia nacjonalistyczna, gdyż nie miała podatnego gruntu w postaci przesłanek historycznych czy też sprzyjających uwarunkowań społecznych. Pozwala to wysnuć wniosek, że czynnik geograficzny nie jest determinujący dla powstania nacjonalizmów. Wyspy Kanaryjskie z powodu swej „ultraperyferyczności” posiadają większą swobodę w zakresie finansów i gospodarki, którą chcą jeszcze bardziej pogłębiać. Ani społeczeństwo, ani siły polityczne nigdy nie afirmowały odrębności narodowej, co nie stanowi w regionie kwestii spornych ani problematycznych. Społeczeństwo wysp dąży raczej do większej samodzielności, tłumacząc to sytuacją geopolityczną, ale nie motywuje tego poczuciem odrębnej tożsamości narodowej. Społeczeństwo kanaryjskie ma poczucie odmienności, ale identyfikuje się nadal z szeroko pojętą tożsamością

hiszpańską i nie stara się budować własnej, szanując jednocześnie nieco odmienne tradycje czy kulturę.

Warto podkreślić, że po przywróceniu demokracji, w Hiszpanii stworzony został system polityczny opierający się na współistnieniu z sobą w obrębie jednego państwa zbioru wspólnot autonomicznych z rządem centralnym – tzw. formuła „jedności w różnorodności”. Jest to twór nie do końca zdefiniowany przez konstytucję, dlatego też interpretacja tego, co się rozumie pod hasłem „autonomia” jest różna w zależności od tego, kto definiuje – przedstawiciele władz centralnych czy autonomii (a także w obrębie autonomii istnieją różnice³⁷). Powstałe w ten sposób państwo nie jest ani federacją, ani państwem unitarnym, a jego części składowe (autonomie), pomimo korzystania z odrębności władzy politycznej i gospodarczej, nie posiadają suwerenności³⁸ w rozumieniu prawa międzynarodowego³⁹. Sytuacja taka jest generalnie akceptowana przez społeczeństwo hiszpańskie, jednak chęć posiadania szerszej autonomii, a nawet dążenia federacyjne są również popularne, szczególnie wśród mieszkańców Katalonii, Kraju Basków i Galicji (jako krain historycznych o największym poczuciu odrębności i tożsamości narodowej, odmiennej od kastylijskiej), ale także, choć w mniejszym stopniu i z innych powodów – w Aragonii, Andaluzji, a nawet Walencji i Wyspach Kanaryjskich, chociaż w tym wypadku głównym czynnikiem decydującym o odrębności jest wyspiarski, peryferyjny charakter regionu i jego znaczna odległość od kontynentu). Można zasadniczo stwierdzić, iż kierunek obrany przez polityków po okresie dyktatury gen. Franco był słuszny. Jednak zmieniająca się sytuacja na arenie międzynarodowej i aspiracje poszczególnych narodów do posiadania suwerenności i szerszej autonomii (chodzi głównie o sferę ekonomiczną i finansową) mogą spowodować zmianę Konstytucji Hiszpanii, która będzie zezwalała nie tyle na oderwa-

nie się poszczególnych regionów⁴⁰, ile na utworzenie państwa federalnego. Przykład zmian w Statucie Autonomicznym Katalonii z 2005 r. oraz kontrowersje wokół jego zgod-

ności z konstytucją pokazują, że kwestie narodowościowe nadal pozostają bardzo istotnym elementem oraz swoistym problemem polityki wewnętrznej państwa.

¹ Według powszechnej definicji kraina historyczna to region rozwijający się od setek lat, obejmujący obszary powiązane wspólną historią i kulturą, niekiedy także więzami gospodarczymi. Cechy te stają się podstawą wydzielania współczesnych jednostek administracyjnych. W Hiszpanii stały się one podstawą do podziału na regiony autonomiczne. Za krainy historyczne w Hiszpanii uważa się Kraj Basków, Katalonię oraz Galicję.

² Tło historyczne na podstawie M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barúque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, Kraków, 1997.

³ Partido Socialista Obrero Español – Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza.

⁴ Partido Aragonés – Partia Aragońska.

⁵ Partido Popular – Partia Ludowa.

⁶ Szerzej zob. M. Contreras Casado, *La forja de la autonomía. Bases documentales del proceso de reforma del Estatuto De Autonomía de Aragón*, Zaragoza 1998.

⁷ Szerzej zob. C. Forcadell Alvarez, *Del aragoneismo político al nacionalismo aragonés*, [w:] *Jornades de Debat*, „Orígenes i Formació dels Nacionalismes a Espanya”, Reus 1994, s. 124.

⁸ Partido Aragonés Regionalista – Regionalna Partia Aragonii.

⁹ Por. C. Forcadell Alvarez, *op. cit.*, s. 126–128.

¹⁰ Szerzej zob. J. López (red.), *Un análisis económico del nacionalismo aragonés: primeras preguntas*, Zaragoza 1993.

¹¹ Na podstawie danych Parlamentu Aragonii, www.cartesaragon.es.

¹² Barómetros de opinión: Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid 1992, www.cis.es.

¹³ Tło historyczne na podstawie M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barúque, A. Domínguez Ortiz, *op. cit.*

¹⁴ Zob. R. Blasco, *Els orígens del valencianisme polític*, [w:] *Jornades de Debat...*, s. 197.

¹⁵ W oryginale: *el regionalismo bien entendido*.

¹⁶ Szerzej zob. J. Tortosa, *Futuros para el País Valenciano*, Valencia 1983 oraz J. Tortosa, *El maldesarrollo valenciano. Estudio sobre los desajustes de una sociedad intermedia*, Alicante 1985.

¹⁷ Alianza Popular – Sojusz Ludowy, przekształcony później w PP.

¹⁸ Unión del Centro Democrático – Unia Centrum Demokratycznego.

¹⁹ Partit Socialista del País Valencià – Socjalistyczna Partia Walencji – regionalny odpowiednik PSOE.

²⁰ Obie te partie wzmacniały coraz bardziej swe antykatalońskie postulaty i starały się osłabiać tendencje nacjonalistyczne prokatalońskie.

²¹ Powyższa analiza wskazuje na to, że nadal istniał zapoczątkowany w XIX w. antagonizm pomiędzy spadkobiercami konserwatywnego, antykatalońskiego „dobrze rozumianego regionalizmu” i postępowego nacjonalizmu sprzyjającego Katalonii.

²² Co oznacza, że konflikt w społeczeństwie walenciańskim tylko pozornie został zażegnany. W praktyce okazało się, że nadal różne formacje polityczne mają zupełnie odmienne wizje realizacji Statutu, które odzwierciedlały ich wcześniejsze postulaty regionalistyczne bądź nacjonalistyczne. Prawica wykorzystała słabość i „zużycie polityczne” lewicy w połowie lat dziewięćdziesiątych i udało jej się przejąć władzę w Walencji z powodu braku innych opcji, które spełniałyby jakiekolwiek oczekiwania społeczne.

²³ Tło historyczne na podstawie M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barúque, A. Domínguez Ortiz, *op. cit.*

²⁴ Szerzej zob. M. Gonzáles de Molina, *Los orígenes del andalucismo histórico: nacionalismo o regeneracionismo*, [w:] *Jornades de Debat...*, s. 152–154.

²⁵ Por. *ibidem*, s. 159.

²⁶ Na podstawie danych Instytutu Nauk Politycznych i Społecznych, www.icps.es.

²⁷ Tło historyczne na podstawie M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barúque, A. Domínguez Ortiz, *op. cit.*

²⁸ Wyspy Kanaryjskie położone są stosunkowo daleko od siebie i bardzo różnią się zarówno pod względem rzeźby terenu, klimatu, jak i źródeł utrzymania (turystyka, rolnictwo, bogactwa naturalne).

²⁹ Miały na to wpływ praktyki pirackie, niestabilność militarna, wybuchy wulkanów (w 1730 r. erupcja na Lanzarote) oraz częste sztormy zalewające obszary zamieszkane i powodujące ciężką sytuację ekonomiczną regionu, która była pod wieloma względami niestabilna. Po 1770 r. sytuacja jeszcze bardziej się pogorszyła, szczególnie na Lanzarote i Fuerteventurze. Władze postanowiły wówczas wprowadzić politykę wsparcia, szczególnie dla najbardziej oddalonych wysp.

³⁰ W hiszpańskojęzycznej literaturze przedmiotu oraz w dokumentach wewnętrznych partii Coalición Canaria znajduje się określenie *el hecho diferencial canario*, co można tłumaczyć jako „kanaryjski czynnik wyróżniający”.

³¹ Cabildos to historyczna Rada Wysp, w której skład wchodził przedstawiciele poszczególnych wysp, którzy decydowali głównie o polityce społeczno-ekonomicznej regionu. Obecnie w strukturze administracyjno-prawnej Cabildos stanowią swego rodzaju „stowarzyszenie” wysp, zrzeszające władze poszczególnych wysp, jako ich najwyższy organ władzy wykonawczej.

³² Znajduje to odzwierciedlenie głównie w konstytucji – w artykułach: 69 (dotyczący systemu wyborczego wyłaniania przedstawicieli do Senatu), 138 (dotyczący równości w zakresie społeczno-ekonomicznym, pomimo różnicowania kompetencji, zgodnie z poszczególnymi Statutami Autonomicznymi), 141 (dotyczący możliwości stworzenia własnej administracji), 143 (dotyczący inicjatyw związanych z procesem autonomizacji) i Dyspozycji Dodatkowej do Konstytucji nr 3 (dotyczącej nakazu informowania wspólnot autonomicznych o zmianach w systemie ekonomicznym i podatkowym) oraz w artykule 45 Statutu Autonomicznego Wysp Kanaryjskich z 1982 r. i artykułach 2, 5, 8, 12, 23, 46, 50, 55, 57, 62 i 65 zreformowanego Statutu z 1996 r. (dotyczące organizacji terytorialnej regionu i adekwatnych władz, kompetencji Cabildos, reformy Statutu Autonomicznego itp.). Ważny jest jednak także traktat akcesyjny Hiszpanii do WE (art. 25 i historyczny Protokół 2 podkreślające specyfikę Wysp Kanaryjskich) oraz art. 299 traktatu amsterdamskiego, który dopuszcza odmiennie dla regionów ultraperyferycznych sposoby i środki harmonizacyjne w myśl TWE.

³³ Deklaracja XXVI Traktatu o Unii Europejskiej z 7 lutego 1992 r. stwierdza, że regiony ultraperyferyczne, do których należą posiadłości zamorskie Francji, Azory, Madera i Wyspy Kanaryjskie, znajdują się w sytuacji niekorzystnej dla rozwoju gospodarczego i społecznego z powodu zależności gospodarki od konkretnych produktów, trudnego klimatu, dużej odległości od stałego lądu itp. Z tego powodu powinno się przedsięwziąć konkretne środki mające na celu stymulowanie rozwoju społeczno-ekonomicznego, które byłyby dopasowane do realiów lokalnych. Mechanizmy przystosowawcze mają jednak przebiegać nieco inaczej niż w pozostałych regionach UE.

³⁴ Szerzej zob. P. Carballo Armas, *Canarias y su diferencialidad. Balance y perspectivas del hecho diferencial canario*, Las Palmas de Gran Canaria 2001.

³⁵ W latach siedemdziesiątych XX w. działało ugrupowanie zbrojne współpracujące z ETA – MPAIAC – Movimiento por la Autodeterminación y la Independencia de Archipiélago Canario (Ruch na rzecz Samostanowienia i Niepodległości Wysp Kanaryjskich). Nie miało wielu zwolenników, a jego działalność była znikoma. Po pewnym czasie MPAIAC zrezygnowało z użycia siły i przekształciło się w partię polityczną, co jednak nie powiększyło grona jego zwolenników.

³⁶ „No es nuestro debate el de «nación» – «nacionalidad» – «comunidad nacional»; es su debate” („Nie naszą sprawą jest debata na temat kwestii: «naród» – «narodowość» – «wspólnota narodowa», to ich [rządu centralnego z Katalonią i Krajem Basków] debata”) – dokument z III Kongresu Narodowego partii CC, kwiecień 2005 r.

³⁷ Różnice występujące pomiędzy wspólnotami autonomicznymi, w zależności od stopnia poczucia odrębności i odmiennie od kastylijskiej tożsamości narodowej, oraz w obrębie danego regionu z uwagi na poglądy mieszkańców danej autonomii.

³⁸ Suwerenność jest tu traktowana jako jeden z atrybutów państwa w rozumieniu takim, jakie podaje Ludwik Ehrlich – suwerenność jest określona jako całościowość, czyli pełna i wyłączna kompetencja państwa w zakresie wszystkich jego spraw wewnętrznych i zewnętrznych, oraz samowładność, czyli niezależność od podmiotów zewnętrznych, przede wszystkim od innych państw. Szerzej zob. L. Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958.

³⁹ Posiadana przez wspólnoty autonomiczne władza jest podobna do tej, jaką posiadają elementy państwa federalnego, np. w RFN. Hiszpania ma więc siedemnaście rządów i parlamentów regionalnych, które posiadają szerokie kompetencje, nie są jednak identyczne w każdym regionie.

⁴⁰ Taka idea nie wzbudza przychylności znacznej części społeczeństwa. Opowiadają się za nią skrajni nacjonałści, głównie z Kraju Basków.

Regionalism in Spain – the case of Aragon, Andalusia, Valencia and the Canary Islands

Summary

Regionalism is a sense of common identity of the inhabitants of a particular region and the consequent desire for greater autonomy. The article presents the characteristics of regionalism in Aragon, Andalusia, Valencia and the Canary Islands with the emphasis on the most representative elements of each region (the other autonomous communities in Spain, despite the presence of certain differences, do not have a sense of separate identity, and do not show desire for greater autonomy even in such a way as to be able to call it regionalism, while in the three historical lands – the Basque Country, Catalonia and Galicia, there is strong nationalism, which is a much stronger anti-central incentive than regionalism). The article also aims at analyzing the causes of nationalist movements – mainly the socio-cultural differences (in Andalusia and the Canary Islands), the politico-economic conditions (in Aragon and Valencia) and geographical location (Canary Islands).